

20. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 35.
21. Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 1494.
22. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 129.
23. Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 958.
24. Державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ф. 16, оп. 27, спр. 9.
25. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1519, оп. 1, спр. 1.
26. Гриневич Л. В. Морально-психологічний аспект державного терору / Л. В. Гриневич // Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: історичні нариси/ НАН України; Інститут історії України / [відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 534–541.
27. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1518, оп. 1, спр. 4.

УДК 64.3 (4Укр) 61

Капустян Ганна Тимофіївна

*д.і.н., професор
кафедри теорії, історії держави та права
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
(м.Кременчук)*

ЛІКВІДАЦІЯ КУРКУЛЬСТВА ЯК «КЛЯСИ» У СЕЛІ ЗАРУДДЯ

На прикладі полтавського села Заруддя зроблено аналіз деструктивних соціально-економічних та політичних дій з боку радянської держави стосовно українського села. В часі цей період позначився зломом НЕПу, до певної міри його ліберальних принципів, впровадження надзвичайних заходів, які включали в себе примусові хлібозаготівлі, непомірні податки, і, як наслідок за невиконання надмірних завдань, радянський політичний режим впроваджував репресивні заходи в першу чергу до основних виробників матеріальних благ заможних селян. У такий спосіб відбувалося становлення командно-репресивної системи управління. На основі архівних та опублікованих документів відстежуються трагічні долі окремих заможних родин с. Заруддя.

Ключові слова: Заруддя, заможний селянин, податки, командно-репресивна система.

Становлення командно-репресивної системи управління в українському селі в кінці 1920-х- початку 1930-х років супроводжувалося нищенням радянським політичним режимом духовних, моральних, суспільно-економічних засад традиційного селянського укладу. Видається важливим простежити перебіг цих процесів на конкретно-історичному прикладі. У даному випадку на прикладі села Заруддя, що на Полтавщині.

Село Заруддя розташоване в степу, на березі невеликої річки Крива Руда, яка впадає у річку Псел, неподалік її злиття з могутнім Дніпром. Це за 90 км на південний захід від Полтави. Село мало чотири вулиці. Територія села умовно поділялась на Гору, Низ, Новоселівку. Земельний масив навколо Заруддя складався переважно з чорнозему. Деякі прибережні частини річки Крива Руда покривали солончаки – непридатні для землеробства.

Після скасування кріпосного права 1861 р. переважна більшість селянських родин отримали за викуп недостатні для забезпечення продовольчих і грошових потреб сім'ї ділянки землі, які до того перебували у поміщика польського походження Потоцького. Можливостями, які відкривала Столипінська аграрна реформа у царській Росії (1906-1910рр.) найбільше з поміж інших скористався український селянин. Кілька зарудянських селянських родин: Маклаков Тихін, Маклаков Йосип, Маклаков Костя, Моргун Петро, придбавши землі через Селянський банк, засновують хутори Маклакових та Савранівський. У селі мешкали заможні селянські родини: брати Краснокутські: Антон, Іван, Яків; Моргун Федір (батько) і Моргун Парфентій (син); Краснокутський Іван Андрійович; Краснокутський Іван Антонович; Моргун Павло Гнатович; брати Тараненки – Корній і Семен; родина Просяників.

Після жовтневого перевороту 1917 року у 1918 році большевики впроваджують розподіл поміщицьких земель. Хутірські і заможні родини у Зарудді розкуркулують. Часті зміни політичної влади на теренах України і Заруддя унеможливили остаточну реалізацію декрету про землю. У 1920 році селянські родини отримують земельні наділи розміри яких головно коливались від 2-х до 3-х дес. Як згадували селяни, дві десятини землі не могли в достатній мірі забезпечити потреби родини у харчах та фуражу. З цієї причини багато сімей не могли утримувати велику рогату худобу: волів, коней або корів. Натомість розводили овець, які вимагали менше фуражних витрат аніж корова. Бідні селянські родини на своїй ділянці вирощували переважно картоплю, буряк, капусту, озиме жито, рідше овочі: огірки, помідори. Орна земля знаходилась за селом. Біля хати, переважно це невеликий шматок землі, росло кілька вишень, кущі дикої смородини, у лузі – калина. При-

крашали селянські подвір'я квіти – чорнобривці, біла зіронька, нічна фіалка, м'ята.

Періодичні приходи більшовицької влади в Україну і в Заруддя (1918-1920рр.) позначалися впровадженням так званого «воєнного комунізму», під час якого «воєнно-комуністичними» методами забезпечували здійснення податкової реквізиційної системи. Суть таких податкових зборів (продрозкладка) полягала у здачі селянами так званих «лишків» – сільськогосподарських продуктів, що залишалися в сільському обісті після їх розподілу для потреб родини на харчування, на фураж для худоби і для закладання майбутнього урожаю.

Продрозкладку здійснювали продзагони, до складу яких входили місцеві активісти, а очолював уповноважений (комісари, представники районних органів радянської влади, таємної поліції, міліції). Продрозкладка була нефіксована, а тому її вилучали за суб'єктивним визначенням членів продзагонів факту лишків продуктів у родині. Подібне зухвальство представників радянського політичного режиму викликало протест селян, вищим проявом якого ставав масовий селянський повстанський рух, що охоплював практично всю територію України протягом 1918-1921 рр.

У березні 1921 року радянський політичний режим радикально змінює систему оподаткування на селі. Замість продрозкладки впроваджують фіксований продподаток. Розмір якого селянин знав навесні. Однак, перші роки, визначеного більшовиками, НЕПу супроводжувалися голодом 1921-1923 рр. та продовженням реквізиційної податкової політики, так званого «воєнного комунізму». Варто зазначити, що в Україні податковий закон НЕПу не увійшов до осені 1921 р., аж після зібрання минулих продподатків – це й було однією з причин штучного голоду 1921-1923 років. Адже Україна, незважаючи на дворічну посуху, мала чим прогодувати українське населення, якщо б з України не забирали харчі для Росії та Україна не годувала втікачів з Росії.

Період нової економічної політики став часом відродження продуктивних сил села. Селянин став охоче працювати на землі, він був зацікавленим в результатах своєї праці. Поля оброблялись, збіжжя збиралось більше. Вільна торгівля, багатоукладність економіки сприяли господарському відродженню села, стимулювали господарську ініціативу селянина-виробника. «Гарно жилося людям мого села до колективізації, як я пам'ятаю і як розповідали мені мої тато, мама», – пригадувала Волювач Лідія Андріївна, 1921 року народження, мешканка Заруддя [1, с.53]. Віра Давидівна Кобеляцька згадує, що у господарстві її дідуся Юхима, який мав сина і дочку, було 10 дес. землі. При одруженні у 1924 році сина Давида, батька Віри Давидівни, вся земля переходила до нього. Доньці ж

в якості «посоха» (приданого) в родину чоловіка передавалася не земля, а гроші. У її батька, Давида Юхимовича, у господарстві була пара волів, другу пару волів ростили, їх називали «третяки», навчали орати, щоб ті ставали повноцінними волами, була корова, 2–3 десятки овець, троечотверо свиней. Із будівель: хата на дві половини, сарай, комора, хлів, клуня, млин, вітряк. Із інвентаря: плуг, рало, серпатки. Її родина вирощувала пшеницю, озимий ячмінь, кукурудзу, пlosкiнь, льон. На долині, біля хаги був став, який був поділений між господарями. На ставу прали, мочили коноплі. Орна земля складалася з кількох ділянок і знаходилась далеко на півночі від села [1, с. 67].

За роки НЕПу декому з господарів вдалося обжитись, придбати худобу, інвентар, навіть паровий. Так, на селі заговорили про господарську вдачу селянина-бідняка Буркала Івана, якому вдалось придбати, навіть, шарабан (тип відкритого візка з дерев'яними сидіннями, запрягався кіньми, використовувався для прогулянок, поїздок до церкви, на ярмарок тощо). Розбагатів він, виготовляючи мотуззя, налігачі, вірвовки з конопель та прядива, і продавав щотижня на ярмарку. Заможний селянин Лиходій придбав парову машину молотарку, інші у складчину – кінну молотарку, її ще називали «карусель», тому, що доводилось впрягати 3-4 коняки і водити по колу.

Літня пора – гаряча пора. Працювали від зорі до зорі у полі і у господі. У холодну пору жінки та дівчата виконували необхідні операції для виготовлення полотна, шили самі або запрошували кравців для пошиття верхнього і спіднього одягу членам родини, вишивали рушники, сорочки. Чоловіки взимку, окрім догляду за худобою, допомагали ткати рядна, полотно. Практикувалось ходіння на досвітки. Господиня, яка мала велику хату запрошувала на досвітки. Рано вранці збиралися по окремих кутках села на досвітки по 5 – 6 осіб жіночої статі, кожна приносила з собою роботу: вишивали, пряли, сукали нитки. Освітленням слугував каганець на лоеві (жир вівці), досягалась таким чином економія в освітленні осель тих, хто приходив на досвітки. Зав'язувалась розмова, кидалися дотепні жарти, лунала пісня. Робота кипіла, адже, традиційно, кожному у родині мали до Різдва і Великодня пошити нову сорочку. Верхній теплий одяг (сіряки) і взуття (биті ваянки) замовляли на Потіцькій суконній фабриці, яка розташовувалась у сусідньому селі. Селяни здавали вовну з овець як сировину на фабрику. У кожному населеному пункті був чоботар, хто був спроможний – замовляв юхтові чоботи. У незаможних сім'ях пара чобіт взимку слугувала єдиним взуттям для усієї дівтори.

У селі був приватний магазин. Там продавали: сіль, мило, сірники, засолену рибу, цукерки, пряники, халву, горілку. Іноді урізноманітню-

вав асортимент товарів переїзний магазинчик на колесах, господарем якого був єврей з Кременчука.

Влітку на околицях села лаштували гойдалки, де збиралися дівки й парубки. «А вже сміху та пісень тоді було багато», – пригадувала Волювач Лідія Андріївна, 1921 року народження, мешканка Заруддя [1, с.54].

Помітним на фоні загального піднесення господарської активності і бажання селянина працювати спостерігалась кричуща невідповідність між цінами на товари промислового та сільськогосподарського виробництва. Держава була зацікавлена у такому співвідношенні цін на товари промисловості та сільського господарства.

Суттєвий зиск від цінової різниці вкладався у розвиток соціалістичної індустріалізації. Оскільки заготівельні ціни були занижені, селяни не повезли хліб на ринок узимку 1927-1928 року. Так, у 1928 році держава платила за центнер пшениці 8 крб. 27 коп., тоді як середня ринкова ціна складала 25 крб. 64 коп., а в 1929 році ринкова ціна хліба досягла 36 крб. 70 коп. [2, с.45].

Рубіжними у стосунках селянина-виробника і радянської держави виявилися 1928-1929 роки.

Загальний наступ радянського політичного режиму на українське село розпочатий у кінці 1920-х років супроводжувався на кількох важливих для села сегментах: церква, економічні та політичні репресії проти селянина-господаря, примусова колективізація, Голодомор. У Зарудді церкву закрили восени 1929 року [3, арк. 15]. Навколишні села входили до Солоницького і Василівського церковних приходів. Останній обслуговував село Заруддя. У степу між селами Заруддя і хутором Сірівка стояла невеличка церква. Уповноважений з району організував комсомольців села для її закриття. Пригадують люди: Марфа Безугла стала гойдатися на церковному кадилі і саме тоді оганьбилась: у неї невимуснено відбулось сечовипускання. «За це її Бог покарав», – судили люди. Василівську церкву перетворили на клуб. Солоницька церква проіснувала дещо довше. Її зліквідували після радянсько-німецької війни.

Потім взяли за нищення куркулів. Про сумлінну працю куркулів від зорі до зорі згадає Волювач Лідія Андріївна, 1921 р.н., мешканка с. Заруддя. У родини Маклакова Йосипа Івановича земля знаходилась за хутором. «Рано вранці їдуть вони волами удвох із жінкою у поле в'язати снопи. Туди – сидить вона з куделею на гарбі і снує нитки на веретено, а ввечері повертаються з повною гарбою снопів, а вона причепить куделю до снопа, іде і снує, а чоловік поганяє волів» [1, с. 54]. Тяжко працюючи, заможні родини дбали про власний достаток, прагнули дати освіту дітям, робили матеріальні пожертви на церкву, бідним

односельцям. Такі люди користувались авторитетом серед мешканців села, їх цінували за вміння господарювати, за освіченість.

Кобеляцька В.Д., 1925 року народження згадує: господарство її батька під час колективізації визначили середняцьким. Вони найману працю не застосовували. Їх розкуркулювали двічі – у 1918 році господарство дідуся: землю лишили, а на дві підводи склали надбане добро і вивезли з двору та у 1930 році господарство батька, який став спадкоємцем господарства дідуся[1, с. 68].

Радянський політичний режим задля здійснення «широкомасштабного експерименту соціальної інженерії» в українському селі потребував виконавців. У 1920 році в українському селі створюють – Комітети незаможних селян (комнезами, КНС), які проіснували до 1933 року. На початку своєї діяльності комнезами займалися розкуркуленням заможних родин та різного роду реквізіціями на селі, конкурували з сільськими радами щодо здійснення адміністративних функцій на селі. Така практика продовжувалась до 1923 р., коли постановою ЦК КП(б)У їх було позбавлено статусу державної організації і переведено до розряду громадської організації, вилучено адміністративні функції їхньої діяльності. Однак, на кінець 1920-х років, у період запровадження «надзвичайних заходів», коли розпочали ламати НЕП радянський політичний режим відроджує діяльність комнезамів. Радянська влада прагне приборкати опір селян-власників руками селянської бідноти. Так, відповідно до постанови ВУЦВКу і РНК УСРР від 3 липня 1929 року 25% штрафу і грошей, отриманих від продажу майна з торгів, перераховувались у фонди кооперування і колективізації бідноти. Таким чином влада спонукала незаможних бути зацікавленими в експропріації заможних[4, с.101-102]. У селі Заруддя розкуркулення здійснювали голова сільської ради, бригади по організації колгоспів, до яких залучали членів сільського комітету незаможних селян, місцевих активістів, серед яких особливо заповзятими були Пилип Неїченко, Сварієнко Михайло, Сіренко Михайло (Шанталь – вуличне прізвисько). Загальне керівництво покладалося на прикомандированого з Кременчука так званого уповноваженого – працівника партійних, радянських установ, чи органів міліції та ОДПУ Кременчуцького району.

На початку березня 1930 року в с. Зарудді був організований колгосп імені Чубаря. Напередодні у село прибув із Кременчуцького району уповноважений на прізвище Двірник Павло Опанасович. Зібрали людей на збори. Почав переконувати як гарно буде жити за колгоспу. На зборах виступив селянин Андрій Плескач, якого послали у колективізоване село переймати досвіду. Він розповів як гарно живеться у колгоспі, але на пропозицію написати йому заяву про вступ до колгос-

пу – всіляко відмовлявся, сказав, що подумає. Інша група, яка теж знайомилася з життям організованого колгоспу, жартуючи, розповідала, що у господині, де вони зупинилися на ніч, не було чим топити піч, так вона полізла на дах хати, вкритий очеретом, щоб насмикати його та кинути у піч. Колгосп все ж таки організували, він проіснував кілька днів і «розбігся», як згадували старожили. Відсутність матеріально-технічної бази (як-от: технічне оснащення, господарські приміщення – комори, стайні, корівники) викликали обурення і розчарування навіть у тих, хто щиро бажав об'єднатися у колективні господарства. Людей зачіпало за живе безгосподарське, жорстоке ставлення до власних, тепер усуспільнених тварин. Жінки скаржились: «Ми наших корів подібно до дітей пестили, а тепер вони змушені переносити важкі муки».

У розпал галопуючого наступу на селянина-одноосібника (весна, 1930 року) з'являється сталінська стаття «Запаморочення від успіхів». Селянське середовище сприйняло її як можливість добровільно виходити з колгоспу до якого їх примушували вступати силою. Приводом розгайнувати примусом створений колгосп у Зарудді став «жіночий бунт». Десь 50-60 жінок, обурених незадовільними умовами перебування власної усуспільненої худоби в колгоспі, познімали замки з пристосованих приміщень, куди загнали худобу, забрали свій скот і повели до власних осель. Тоді ж вони забрали і сільськогосподарський інвентар, що належав їм [5, арк. 7].

Через кілька місяців після невдалої спроби організувати в Зарудді колгосп, у грудні 1930 року заарештовують куркуля Краснокутського Я.С., а 22 лютого 1931 року, напередодні весняної посівної кампанії і нової хвилі примусової колективізації, Маклакова Самсона Тихоновича (35 років), Волювача Тимофія Матвійовича (43 роки) [5, 6]. Чому саме в цей час? Очевидним є те, що грудневий 1930 року пленум ЦК ВКП(б) директивно накреслив «охопити колективними господарствами степову частину України протягом 1931 року», – це означало завершити тут суцільну колективізацію і ліквідувати куркульство як клас [6, с. 773]. Село Заруддя, будучи степовим селом, підпадало під цю директиву. Відкрита акція по ліквідації куркульства як класу у Зарудді розгорталася в кінці 1930 року – навесні 1931 року. На місяцях «під керівництвом парторганізацій, ... долаючи усілякі контрреволюційні виступи куркульства» [6, с. 634], приступили до виконання збільшених хлібозаготівельних планів. Архів Управління СБУ по Полтавській області зберігає кримінальну справу арештованого заможного селянина із Заруддя – Краснокутського Я.С., яка засвідчує динаміку репресій радянської влади щодо заможного селянина. 2 листопада 1930 року президія Зарудянської сільради на своєму засіданні розглянула питан-

ня «Про стан виконання верхівкою села плану хлібозаготівлі». Там же було зазначено, що Краснокутський Я.С. недовиконав 100 пуд. накладеного на нього плану хлібозаготівель, а також не міг виконати трудгужповинність (місцевий транспортний податок – Г.К.), тверді завдання по м'ясозаготівлі, одноразовому збору, придбати акції трактороцентру, сплатити внески по землевпорядкуванню. Прийняте рішення гласило: «Беручи до уваги інформацію голови сільської ради Мелешка, він же голова Центральної комісії по хлібозаготівлі, що вищезгаданий громадянин злісно не виконав доведеного до нього плану, примінути закон уряду від 3 липня 1929 року і накладити штраф таким чином Краснокутському Я.С. в двохкратному розмірі 200 крб.» [3, арк.4]. 3 липня 1929 року ВУЦВКу і РНК УСРР прийняли постанову, яка гласила, що 25% штрафу і грошей, отриманих від продажу майна з торгів, перераховувались у фонди кооперування і колективізації бідноти. Таким чином влада матеріально стимулювала незаможних до експропріації заможних односельчан. Згідно цієї постанови надавались права сільрадам самостійно накладати «штрафи адміністративним порядком у межах до п'ятикратного розміру вартості хліба» на ті господарства, які уникатимуть добровільно виконувати хлібозаготівлі. В протилежному разі майно такого господарства підлягатиме продажу з торгів.

Доля заможного селянина Краснокутського Я.С. далі розвивалась згідно сценарію, підготовленого радянською владою для українського селянина-виробника. Зрозумілим було те, що знищене на цей час непомірними податками його господарство не в змозі було виконати нереально визначений хлібозаготівельний план, а тим більше двократно накладений штраф. Практика застосування нових репресій (селяни називали це «кратування») набувала відкритого і закінченого характеру, оскільки і однократні податки для заможних господарств були непосильними, а після кратованого оподаткування сподіватись на відродження функціональної доцільності господарств не доводилось. Сільська рада формально мала винести рішення щодо подальшої долі Краснокутського. 27 листопада 1930 року сільська рада у довідці мала підтвердити його соціальний стан як куркуля. Однак, господарство Краснокутського як куркульське піддавалося розкуркуленню ще у 1921 році. На сьогодні воно фактично було знищене непомірними податками впродовж останніх років, і констатувати сільській раді про його заможність не доводилось. Тому довідка фіксувала його матеріальний стан до 1917 року: «До революції мав 32 дес. землі, паровий гарнітур, жатку, сівалку, вітряний млин, сільськогосподарський реманент; будівлі: хата, амбар, сарай, повітки, клуня; із худоби: 6 шт. коней, 3 корови, гульовий скот – 5 штук, 5 штук свиней; наймав двох осіб

строкових та 5 сезонних. Йому було доведено твердого плану хлібозаготівлі 450 пуд, на 27.XI.30 р. виконав 361 пуд., – довідка закінчується вердиктом. – Взагалі Краснокутський Я.С. небажаний елемент, який в мент переходу різних банд у 1920 році брав участь в організації заходів проти Радянської влади. В сучасний мент теж вороже ставиться до всіх проводимих радміроприємств... На думку сільської Ради, це господарство в останньому році, беручи до уваги злосність невиплати, підлягає остаточній ліквідації як кляси» [3, арк.4]. Господарство Краснокутського Я.С. відразу описують і продають з торгів.

Наступним актом, у відповідності з партійно-радянськими директивами, 7 грудня 1930 року Краснокутського Я.С., 1887 року народження, було заарештовано. Цього ж дня йому пред'явили звинувачення по ст. 54-10, 54-13 КК УСРР у тому, що «він у 1920 році організував загін із заможних селян у с. Зарудді і виступив проти червоних загонів. Проводив агітацію серед селян не здавати хліба державі, цим і розвалив колгосп. На ринку розпродав особисту худобу за що було виключено з колгоспу». Однак, Краснокутський заперечував власну причетність до організації загону. Він пояснив, що у селі в 1921 році був загін із заможних селян, де він був рядовим учасником[3, арк.4].

Протокол допиту Краснокутського зафіксував свідчення сільських активістів, які будували свої твердження у дусі вимог командно-репресивної системи управління. Свідки: Неїченко Пилип Павлович, Сіренко Михайло Мусійович, Мелешко Іван Хомич по шаблону твердили, що «до заходів радянської влади, як-то – хлібозаготівлі та ін. арештований ставиться вороже, ніколи не погоджувався з заходами радянської влади, вважав їх неправильними і був чужим елементом для радянської влади; хліб довелось брати під тиском. Бідняки бачачи, що Краснокутський не здає хліб, і вони добровільно робили так само. Взагалі, він, Краснокутський, є найзапеклішим противником радянської влади» [3, арк.4].

7 грудня 1930 року, в день арешту, на допиті, Краснокутський за-свідчував: «У 1920 чи 1921 році в нашому селі організували загін із заможних селян під керівництвом Моргуна та Мочайла (яких було розстріляно). Був рядовим членом цієї організації за що мене призивали до волревкому, згодом я був звільнений.

Стосовно хлібозаготівель і організації колгоспу я не агітував проти, а іноді казав, що радянська влада робить неправильно, що накладає по багато хліба на селян, які не в змозі такої кількості хліба виконати перед державою. Наприклад, я молотив 314 пудів хліба, а на мене наклали 450 пудів. Весною 1930 року я вступив в СОЗ, де пробув до травня 1930 року, а потім мене викинули за те, що ... я не передав до

СОЗу воли, а продав їх на приватному ринку... В колективі я лише читав статтю Сталіна, що СОЗи це є добровільно і можна з них також добровільно вийти, а після чого всі члени СОЗа розбіглися і СОЗ більше не існував» [3, арк.17].

30 квітня 1931 року слідчий, що вів справу Краснокутського, дійшов висновку: «Попереднім слідством доведено, що куркуль Краснокутський Я.С. ставив перед собою завдання зриву заходів, які проводила радянська влада на селі, внаслідок чого ці заходи зривались. Організовані СОЗи переважно розпадались, а тому пропоную справу по звинуваченню Краснокутського Я.С. в злочинах, передбачених ст. 54-10 і 13 КК УСРР направити до судової трійки при Колегії ДПУ УСРР із застосуванням до Краснокутського Я.С. соціального заходу – розстріл» [3, арк.18].

На цій сторінці заведена кримінальна справа на Краснокутського обривається, лише короткий лист на адресу ДПУ в Полтавській області від 17.07. 1936 року з Сев-Лагу інформує про те, що його «було виселено на Північ в адміністративному порядку у період масового виселення» [3, арк.19]. Це засвідчили і місцеві мешканці, свідки тих подій: Я.С. Краснокутського з дружиною Лукією Федорівною і двома неповнолітніми синами, а також Федора Моргуна з дружиною Палажкою Іванівною було виселено в терміновому порядку на північ Уральської області. Звідти вони з розпачем писали родичам у рідне село: «Тут тільки небо та земля». Старий Федір Моргун не міг змиритися з принизливою долею репресованого і звідти пішки добрався додому, щоб, повернувшись восени 1932 року в село, через кілька днів померти на рідній землі[1, с. 62].

Серед інших заможних зарудянських родин спостерігалась тенденція саморозкуркулитися і вступити до колгоспу, і в такий спосіб уберегти себе і свою родину від політичної розправи. В дійсності надії на толерантність виявилися марними.

Зваживши ситуацію, кілька селянських родин вдаються до щемно болючого кроку – залишити домівку, рідну землю, село і згубитись на новобудовах соціалістичних п'ятирічок: три родини Невмиваків (9 осіб), родина Моргуна Парфентія (5 осіб) – осідають в Дніпропетровську, родина Маклакова Олександра (6 осіб) – виїхала на Донбас, брати Тараненки: Семен та Корній – до Харкова (згодом очолюватимуть управлінські державні і наукові установи республіки і зрештою потраплять під великий маховик політичних репресій 1937 року), родина Моргуна Павла Гнатовича опиниться у сусідньому містечку Кобеляки. Залишає село родини Просяників, Краснокутського Івана Андрійовича, Краснокутського Івана Антоновича.

Пригадують старожили як їм роїлося в головах безліч думок та одна найзворушливіша – повернутись на свою малу батьківщину. Таки повернувся у гості, у степ, де колись був батьківський хутір (Савранівський), Костя Маклаков у 1960-х роках. Там побачив лише горби від зруйнованих будівель та могили хутірського цвинтаря, які мовчанкою зустріли подорожуючого. Неподалік, тут у степу пас колгоспний скот сільський хлопець Олексій Бондар (Льонька Лізчин, як кликали його по-вуличному). Підійшов до хлопця незнайомиць, став розпитувати чий він онук. Зав'язалася розмова. Тоді відкрився хто він, чого сюди забрів. Хлопець пригадав розповіді старших: примусова колективізація, розкуркулення, голод. А міцні куркульські хати у селі, переживши лихоліття, нагадували і понині про тих господарів, що назавжди залишили їх. Льонька, набравшись сміливості, став запрошувати подорожного до села. Той подякував за запрошення, за подаровані зворушливі хвилини спогадів, – відмовився, тому, що там, у селі, ще жив активний розбудовувач колгоспного ладу Пилип Неїченко на совісті якого покалічені долі, загублені десятки людських душ. «Передай людям старшого віку, вони мене пам'ятають, що на свій хутір приходив Костя Маклаков», – попросив літній чоловік, зняв кашкета, поклонився хлопцеві і попрямував туди, де сходитьсь небо і земля [1, с. 57, 63].

Згаданих вище у тексті заарештованих 22 лютого 1931 року «куркулів»-зарудян Маклакова Самсона, Волювача Тимофія Нарсуд кушцамери м. Кременчука 27-28 серпня 1931 року розглянув справу про звинувачення їх за ст. 54-10 КК УСРР у проведенні підривної роботи в колгоспі, дезорганізації мас з метою розігнати колгосп. Про те, що підсудні не відповідали жодному пункту соціального статусу куркуля, визначеному ст.29 «Положення про єдиний сільськогосподарський податок» [7, с.888-889] звісна річ розуміли представники влади, а тому сільська влада у довідках, наданих судовим органам на арештованих фіксувала дані зазвичай з дореволюційних часів. Зокрема, Маклаков С.Т.: «До революції у батька було з майна: хата, 4 повітки, клуня, пара волів, корова, коней не було, 0,5 віялки, 0,5 жатки, землі 30 дес.; батька під час революції розкуркулили, від батька відійшов у 1924 році». Волювач Т.М.: «до революції 40 дес. землі у батька, 2 пари волів, кінь, корова, свині, хата, сарай, клуня, дві повітки, хлів, саж, член хліборобів-власників. Під час революції розкуркулений. У Червоній армії не перебував, в бандах не був. Закінчив народну школу, позбавлений виборчого права, був членом колгоспу, але вийшов по заяві» [5, арк.3-4]. Судовий вирок був для всіх однаковий: позбавити волі кожного протягом 5 років, а наступні 5 років не дозволялось проживати в Україні. Цей вирок винесено на основі показань свідків: Коваля, Неїченка, Сі-

ренка, які вірно прислужувалися більшовицькій владі. Інші свідки, порядні, совісні люди (а саме так їх характеризували односельчани): Гончар Г.Ю., Маклаков П.Й., Моргун П.І., Просяник Я.Н., Мочайло П.Г. заперечували факт причетності цих людей до розвалу колгоспу. Свідок Просяник Яків Никифорович аргументував свої думки щодо провалу кампанії колективізації: «У колгоспі з початку його організації не могли налагодити роботу, не вміли керувати і тому він розпався, особливо коли почули про статтю Сталіна» [5, арк.17]. Засуджені винними себе не визнають, подають касаційні скарги 14 вересня до Полтавського міжрайсуду, який залишив вирок в силі. Генеральний прокурор УСРР опротестував це рішення. 7 лютого 1932 року Найвищий Суд України пом'якшив вирок, констатує, що «виводи Нарсуду щодо засуджених в агітаційній діяльності, наслідком якої весною 1930 року було частково зірвано колективізацію та розвалено колгосп в с. Зарудді цілком достатньо стверджуються даними слідства по справі, але зважати на те, що агітація проти колективізації тепер не є вже так соціально небезпечною... належить визнати міру соцзахисту за надмірно суворою та не викликаною доцільністю». Однак Найвищий Суд ухвалив визнати їх винними в скоєнні злочину за ст. 54-10 КК УСРР, звинувативши їх у «проведенні підривної роботи з метою розвалу колгоспу», та позбавити волі в загальних місцях ув'язнення та обмеженими в правах по три роки кожному. 22 квітня 1932 року засуджених було відправлено в Сев-Лаг (Северные лагеря-Г.К.) ОДПУ[3, арк.19].

Після відбування покарання у село повернувся лише Тимофій Волювач, який ніколи ні з ким не ділився враженнями про своє перебування у таборі.

Розправа із заможним українським селянством – носієм основних виробничих потужностей українського села періоду багатокладної економіки відбувалася в руслі боротьби із політичними опонентами, які були носіями загальнолюдських цінностей і у такий спосіб заважали становленню радянської командно-репресивної системи управління та формуванню засад радянського тоталітарного режиму. Ліквідація заможного селянства, у відповідності до концепції Рафаеля Лемкіна [8, с. 39], складала частину плану радянської держави щодо організації геноциду українців. А саме: нищення української інтелігенції – мозку нації, нищення церкви – душі нації, нищення заможного селянина – основи економічної міцї села, а у 1932-33 рр. піддалася нищенню решта українців.

Українська трагедія набула вселенського масштабу, наслідки якої відчутно негативно позначаються на подальших шляхах української історії.

Джерела та література

1. Ганна Капустян. Пам'ять 33-го кличе молодих: Спогади свідків і слово історика (науково-пошуковий проект). – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2017, 600с.
2. М.А. Якименко. Українське село: сім десятиліть перебудови.- Полтава, 1993, 87 с.
3. Архів Управління СБУ по Полтавській області. Основний фонд слідчих справ, спр. 10993.
4. Колективізація і голод на Україні. 1929-1933/ 36-к док-тів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 663 с.
5. Архів Управління СБУ по Полтавській області. Основний фонд слідчих справ, спр. 4683.
6. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.2. Ноябрь 1929 – декабрь 1930- / Под. ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л.Виолы.- М.: «РОССПЭН», 2000, 927 с.
7. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.3. Конец 1930-1933 – / Под. ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л.Виолы.- М.: «РОССПЭН», 2001, 1008 с.
8. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами). / Редактор Роман Сербин, упорядник Олеся Стасюк. – Київ: Майстерня книги, 2009, 208 с.

УДК 94(477) 364

Срібна Марія Андріївна

провідний науковий співробітник відділу

«Історія незалежної України»

Національного музею історії України

(м. Київ)

ЧЕРВОНОХРЕСНА РОБОТА СЕРЕД ДІТЕЙ В ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті аналізуються форми та методи допомоги дітям від Українського Червоного Хреста у воєнні та міжвоєнні періоди ХХ – поч. ХХІ ст. Одним з важливих завдань є дослідити результати діяльності червонохресного руху та порівняти із сучасними методами роботи з дітьми.

Ключові слова: *Товариство Червоного Хреста України, Друга світова війна, діти, гуманітарна допомога, Чорнобиль, війна на сході України.*

В період воєнних дій на сході України проблема надання допомоги дітям, як одним з найбільш незахищеним верствам суспільства є надзвичайно актуальною. Серед усіх чисельних благодійних громадських